Այդպիսով մահմետական ընտանիքը հետզհետէ կը ստանայ անհատական, մարդավայել, գիտակցական կերպարանք և տիպ և նա դրդիչ կը դառնայ մեր Թուրք ազգաբնակութեան մըտաւոր, բարոյական և տնտեսական զարգացման:

Ի հարկէ, ինչպէս ասում է առածը, մէկ ծաղիկով գարուն չէ լինում, Թիֆլիսի մէջ հիմնուած մի օրիորդական դպրոցը վերև յիշուած բոլոր հրաշքները յանկարծակի չէ կարող կատարել, բայց մեծ բան է որ այդ դպրոցի հիմնարկութեամբ սկիզբ կը դրվի նոր բարոյական կեանքի Անդրկովկասի Թուրք ազգաբնակութեան մէջ: Իսկ Անդրկովկասի միւս քաղաքների Թուրքերը թող հետզհետէ հետևեն Թիֆլիսի իրանց կրօնակիցների գովելի օրինակին:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 25 սեպտեմբերի

Պարտաւորութիւն եմ համարում յայտնել որ «Մեղու Հայաստանի» № 73 մէջ տպած նամակը Աբրահամ Ամիրխանեանց ստորագրութեամբ՝ կատարելապէս կեղծ է: Ես դիտաւորութիւն չունեմ պ. Սիմէօնեանցի հետ լրագրական պօլեմիկ անել, բայց բացատրութիւն կը պահանջեմ նրանից օրէնքով:

Աբր. Ամիրխանեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Ուշադրութիւն ենք դարձնում «Մշակի» ներկայ համարում տպած պ. Ամիրխանեանցի նամակի վրա: Ուրեմն Սիմէօնեանց ուրիշներին մեղադրում է որ կեղծ նամակներ են տպում միայն այն նպատակով, որ իր արածը ծածկէ, այսինքն ծածկէ որ ինքն է այդ բանը անում: Այդ մեզ յիշեցնում է մեծ քաղաքների ժ ու լ ի կ ն ե ր ի ն, որոնք իրանք մի բան են գողանում, բայց որ ուշադրութիւն չը դարձնեն նրանց արած գողութեան վրա, իրանք սկսում են իսկոյն աղաղակել՝ «գող, գող, գողին բռնեցէք» և սկսում են վազել իբր թէ գողին բռնելու համար, այն ինչ գողերը իրանք են: Ուրեմն ինչ որ Սիմէօնեանցը Գրիգոր Արծրունու վրա է գրել իր բաց նամակում, նա իսկապէս իր անձի նկարագիրն է արել այդ նամակի մէջ: Կաշխատենք տպել «Մշակի» մէջ Սիմէօնեանցի նամակը, որպէս զի ընթերցողները ծանօթանան պարոնի բարոյական իսկական պատկերի հետ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները, որոնք հաղորդված են սեպտեմբերի 18-ից:

Հեռագիրը երէկ երեկոյեան մի քանի լուրեր հաղորդեց, որոնցից երևում է, որ ոչ թէ միայն Դուլցինիոի գործը նորից յետաձգվում է, այլ որ մինչև անգամ եւրոպական միջամտութիւնը կատարեալ անաջողութեան է հանդիպում:

Լօնդօնից հաղորդում են, որ Դուլցինիոի դէմ գործողութիւնների սկսելը յետաձգված է և որ պետութիւնների մէջ արագ բանակցութիւններ են կատարվում: Րագուզայից ստացված հեռագիրը հաղորդեց, որ Չերնոգորիան գործնական օգնութիւն է խնդրում նաւատորմից: Միայն Անգլիան և Ռուսաստանը համաձայն են հասցնել այդ օգնութիւնը:—Միացեալ նաւատորմը կը հեռանայ Րագուզայից: Վիէննայի մէջ դեռ երէկ կարծում էին, որ բոլորը կը վերջանայ պետութիւնների անաջողութեամբ:

Անհաւանական է, որ Բ. Դուռը խաբեց Եւրոպային և ստիպեց նրան բաւական ծաղրալի դեր խաղալ: Եւրոպայի բարոյական ճնշումը Բ. Դրան վրա ոչինչ հետևանք չունեցաւ: Թիւրքիան հրաւիրեց Եւրոպային ընդդիմադրել իրան, համոզված լինելով, որ այդ հրաւէրը չի ընդունվի:

Միացեալ նաւատորմը Րագուզայի մէջ այլ ևս գործ չունի: Նաւատորմին մնում է միայն կամ բոլորովին հեռանալ, կամ Եւրոպայի առաջաւոր ուժը դառնալ և բարոյական ճնշումը փոխել գործնական ճնշումի:

Բայց կը կամենայ արդեօք Եւրոպան այդպիսի քայլ անել: Այս հարցին կարելի է բացասական պատասխան տալ, եթէ ի նկատի առնենք այն դժուարութիւնները, որոնք առաջացան եւրոպական համաձայնութիւնը կայացնելու ժամանակ: Քաղաքական այդ կատակերգութիւնը չափազանց վիրաւորեցուցիչ է Եւրոպայի պատուի համար:

Պէտք չէ մոռանալ, որ Եւրոպայի միջամտութեան սկզբնապատճառը Անգլիան է և որ այդ անաջողութիւնը չափազանց վատ հետևանքներ կունենայ Գլադստօնի մինիստրութեան համար, իսկ Անգլիայի այժմեան կառավարիչները այնպիսի մարդիկ չեն, որոնք կարող են անվրդով համբերել Բ. Դրան վիրաւորանքը: Պէտք է ի նկատի առնել, որ բացի անգլիական կառավարութիւնից դուցէ ուրիշներն էլ այդ անցքը Եւրոպայի հանգստութեան համար վտանգաւոր կը համարեն և բոլոր միջոցները գործ կը դնեն այդ վըտանգի առաջն առնելու համար:

Կարող է պատահել, որ միացեալ նաւատորմի Րագուզայից հեռանալու ժամանակ կը յայտնվի, որ Անգլիան մոռացել չէ ներել Բ. Դրան յանդգնութիւնը: Անգլիական կառավարութիւնը կարող է հրամայել ծովակալ Սէյմուրին մնալ Ադրիական ծովի մէջ և չերնոգորցիներին պահանջած օգնութիւնը հասցնել: Այս դէպքում անգլիական նաւերը կարող են տեղափոխել չերնոգորցիներին ծովային ճանապարհով և բացի այդ, նաւերի վրա գտնված զօրքերը կարող են ափը իջնել: Այդպիսով միւս պետութիւնները ստիպված կը լինեն կամ լուռ վկաներ լինել և կամ մասնակցել Անգլիայի գործին:

Անտիվարիից «Standard» լրագրի թղթակիցը գրում է հետևեալը սեպտեմբերի 23-ից:

Ալբանացիները, վերջին տեղեկութիւնների համեմատ, չափազանց ամրացած դիրքեր ունեն: Նրանց թիւը հասնում է 15,000-ի: Բայց Դրաւօպայի մէջ կարծում են, որ ալբանացիները 5 կամ 6 հազարից աւելի չեն: Նրանցից մի մասը պահպանում է ճանապարհները, որպէս զի չերնոգորցիները չը կարողանան անցնել, միւս մասը կենտրոնացած է Դուլցինիոի մօտ: Ասում են, որ ալբանացիների դիրքերը այնպէս են ամրացած, որ չերնոգորցիները նրանց վերցնելու ժամանակ մեծ կորուստներ կը կրեն: Չերնոգորցիների համար շատ ձեռնտու կը լինի, եթէ միացեալ նաւատորմը ծովային ճանապարհով կը տեղափոխէ նրանց Դուլցինիօ: Ալբանացիները սպառնում են որ այդ դէպքում նրանք քաղաքը կայրեն: Այդպիսով չերնոգորցիները Եւրոպայի օգնութեամբ միայն աւերակներ կը ստանան: Ալբանական նշանաւոր ցեղերի ներկայացուցիչները հեռացել են Դուլցինիոից, այնպէս որ քաղաքը պաշտպանվում է տեղացի մահմետականներից, որոնք մեծ յոյս ունեն Րիզա փաշայի օգնութեան վրա: Ալբանացիները թէ քրիստոնեայ և թէ մահմետական բնակիչներից պաշարներ են խլում. ուրիշ տեսակ վնասներ նրանք ոչ ոքի չեն հասցնում: Չերնոգորիայի վրա յարձակվելու մասին ալբանացիները չեն էլ մտածում:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

—

Լօնդօնի «Daily News» լրագրին սեպտեմբերի 3-ից գրում են հետևեալը Աթէնքից:

Ներկայումս Յունաստանը 25,000 պատրաստի զօրք ունի, իսկ մինչև սեպտեմբերի

հեռատեսութիւն է: «Շատ յարմար միջոց է այժմ «Մշակի» վրա յարձակվել և նրա նշանակութիւնը վայր ցգել,—մտածել է «Պսակի» «ազգաշէն» աշխատակիցը. ես գիտեմ որ հասարակութեան բոլոր հասկացող մասը համակրում է այդ լրագրին և իմ խօսքերը նրա մէջ միայն ծիծաղ կը յարուցանեն. բայց էն է մի քիչ գրգռեմ հասարակութեան միացած մասը: Դէ, լսեցէք, հայ քրիստոնեաներ: Լաւ լսեցէք, ուստա Համբարձում, խնամի Հերօ, սանաշէր Դամբոս, մահտեսի Աւօ, տիրացու Առաքել! Մեր սիրելի ազգը, մեր սուրբ լուսաւորչական կրօնը կործանվելու վրա են: Վայ մեզ Նեռը դուրս է եկել....«Մշակ» լրագիրը (անիծէլի նա) ինքը անաստուածաբար «փարմասօն» դառնալով, ամենայն աշխատութիւն գործ է դնում բոլոր հայութիւնն էլ իր հետ բողոքական եկեղեցու ծոցը տանել.... Այդ նզովեալ լրագիրը իր սատանայական նպատակը գլուխ բերելու համար ամբողջ ինը տարի չէ դադարում յարձակվել մեր հնադարեան Մայր Էջմիածնի վրա. Լուսաւորչու սուրբ Աթոռի վրա....Նրա բոլոր յարձակմունքները ինչ կարծիք որ սուտ և անարդար են. Էջմիածինը, պատուելի ժողովուրդ, միթէ կարող է երբ և իցէ սխալվել.—այդ խօ բոլորդ էլ գիտէք: Բանը նրանումն է, որ այդ ազգակործան լրագիրը յարձակվելով Էջմիածնի վրա, աշխատում է կորցնել նրա նշանակութիւնը ամբողջ ազգի առաջ, աշխատում է հետզհետէ պաղեցնել հայութիւնը դէպի Մայր Աթոռը, որ դրանով աւելի հեշտ լինի խլել նրան լուսաւորչական եկեղեցու գրկից.... Հասկացաք.... Դէ որ հասկացաք, եկէք միաբերան անիծենք այդ կրօնափոխ և հերետիկոս լրագրին և ձէն ձէնի տուած գոչենք՝ Անաթեմա, նզովեալ եղիցի!!....»

Այդպէս էք մտածել, պ. յօդուածագիր, այնպէս չէ: Զուր փառաբան էք եղել, ես ու իմ Աստուածը՝ ձեր մայրը ձեզանից պէտք է մի տասը հատ բերած լինէր....

Բայց իմացէք, որ ինչքան էլ աշխատէք, ոչ ոքի չէք կարող խաբել. աչքակապութեան դարը անցել է: Այստեղ բանը լոյսի պէս պարզ է. ով որ գլխումը գանէ մի մտաւոր խելք ունի, նա հասկանում է բանի էութիւնը: «Մշակը» իր հրատարակվելու օրից մինչև այսօր, այո, չէ դադարում յարձակվել Էջմիածնի անգործունէութեան վրա, չէ դադարում հարուածել նրա անտարբերութիւնը, նրա անհոգութիւնը նշանաւոր ազգային գործերում և ամեն մի ճշմարիտ հայ, ճշմարիտ հայրենասէր, ազգութեան վրա ամեն մի մտածող բոլոր սրտով համակրում է «Մշակին», որովհետև պարզ տեսնում է և հաստատ համոզված է, որ նրա բռնած յարձակողական դիրքը բղխում է ոչ թէ ցածր անձնական հաշիւներից, այլ բարձր ազգասիրական ձգտումներից: «Պսակի» աշխատակցին ինչպէս երևում է դեռ պէտք է հասկացնել այն ամենատարրական ճշմարտութիւնը, որ յարձակողական դիրքը լրագրութեան մէջ ունի իր մ ի ա կ նպատակը արմատախիլ անելու այս կամ այն հասարակական սխալը, ուղղելու այս կամ այն մոլորութիւնը, դրդելու դէպի գործունէութիւն, զարթեցնելու թմրութիւնից, ուղղելու դէպի ճշմարտութեան ճանապարհը: Թող լաւ հասկանայ «Պսակի» աշխատակիցը, որ Էջմիածնի վրա բոլոր յարձակվողները, որոնց նա կարճամտութեամբ ազգակործան անվանում է պարզաբանում, դուցէ անհամեմատ աւելի են սիրում և պաշտում Լուսաւորչի սուրբ Աթոռը, քան թէ մի աչառու խումբ այն պարոնների, որոնք առանց բանի էութիւնը հասկանալու, կուրացած քթալի պոչի պէս մէջ ընկնելով, պաշտպանողական ճռռմարանութիւններ են փրթում աջ ու ձախ: «Մշակը» իր խոհակիցների հետ, լաւ հասկանալով Էջմիածնի մեծ բարոյական նշանակութիւնը ամբողջ հայութեան համար, նոյն իսկ այս պատճառով երբէք չէ կարող լռել, երբ Մայր Աթոռի գործունէութիւնը չէ համապատասխանում նրա բարձր կոչմանը,—չէ կարող լռել ոչ ոք, ոչ մի ճշմարիտ հայ, ոչ մի ճշմարիտ հայրենասէր, ոչ մի անձնաւոր, որի կրծքում թաղում է կենդանի, աշխոյժ, զգայուն սիրտ....

«Թող լռէ մունջը, անդամալոյծը»...

Շատ խորամիտ է երևում «Պսակի» աշխատակիցը: Նրա լօգիկական եզրակացութիւնները չնայելի են, անման—սքանչելի են: Լսեցէք! Ի սէր Աստուծոյ, լսեցէք! «Ես համոզված եմ—ասում է նա—որ եթէ մինչև անգամ Էջմիածինը այսուհետև ոչինչ չանի, նա դարձեալ անմեղադրելի է՝ նա այնքան գործել է ազգի համար, որքան չէր կարող գործել ոչ մի քաղաքական իշխանութիւն...» Որքան սրամտութիւն՝ Որքան նուրբ, շլացնող բանիմացութիւն! Ուրեմն թող Մանկունիները թագաւորեն Էջմիածնում, թող ուսումնարանապատկան հողերը սրա նրա ձեռքն ընկնեն, թող եկեղեցապատկան հարուստ սեպհականութիւնները կորչեն, թող ազգային ամեն մի շարժում արձագանք չը գտնի նրա մէջ, թող վերջապէս անարժան, տգէտ, անբարոյական եկեղեցականների թիւը օրէցօր աճի, բազմանայ—իսկ հայ ազգը թող բարեպաշտութեամբ և անտրտունջ համբերութեամբ լռի, պապանձվի այն հիման վրա, որ Էջմիածինը նրա համար անցեալում մեծ բարերարութիւններ է գործել! Ամենայն փանատիկոս անգամ կը ծիծաղի, եթէ լսի այդ փայտէ լօգիկայի ծնունդը,—այդքանը բաւական է ասել...

Ինչ որ վերաբերում է «Պսակի» աշխատակցի այն մտքին, թէ Էջմիածինը քնած չէ, այլ շարունակում է իր «փրկագործութեան գործը» և ապաշխարում է ազգի ապագան Գէորգեան ճեմարանով, - մենք դրա մասին ոչինչ չենք ասի.... Блажен, кто вѣруетъ!...

***

«Պսակի» աշխատակիցներից չեմ կարողանում բաժանվել մէկը մէկից լաւ են: Այնտեղ ուր հարկաւոր է դատել, խօսել, հակառակորդի հայեացքները սեպհական հայեացքներով ընդդիմադրել, մի խօսքով վարվել գրականապէս—այնտեղ աշխատակիցներից երկուսը ուղիղ ֆ ի զ ի ք ա կ ա ն ուժով են հակառակում՝ հաքուչ ու դագանակ բարձրացնելով... «Գլուխդ կը ջարդեմ...», «Ջաքուչ վեր կունեմ էնքան կը տամ որ...» Եւ երևակայում են թէ չափազանց սրամտութիւն են գործ դնում: Ողորմելի գրականութիւն! Ովքեր են գործում քո մէջ!...

***

Մենք մեծ բաւականութեամբ կարդացինք «Մըշակի» և «Պսակի» մէջ բժիշկ պ. Տիգրանեանց՝ յօդուածները... Ոչ մի գիտնական դատողութիւններ այնքան չեն կարող նպաստել առողջապահական խնդրին, որքան բժշկի համեստ, հասկանալի և բուն—ժողովրդական կերպով տուած խորհուրդները: Պ. Տիգրանեանցը այդ գեղեցիկ հասկացել է և չէ կարելի չը ցանկանալ, որ նա շարունակի իր գրուածները առողջապահական զանազան հարցերի վերաբերութեամբ: Մեր կարծիքով նա աւելի մեծ ծառայութիւն արած կը լինէր, եթէ երբեմն կարդար նաև հասարակական դասախօսութիւններ:

***

«Մշակին» հաղորդել էին Նոր-Նախիջևանից, որ պ. Պատկանեանը ուղևորվում է Հայաստան ճանապարհորդելու դիտաւորութեամբ՝ խոստանալով գրականապէս հաղորդել հասարակութեանը իր տըպաւորութիւնները: Ցանկալի կը լինէր, որ պարոնը որքան կարելի է «տնային» կերպով չը վարուէր ընթերցողի հետ, ինչպէս նա այդ անում էր «Փորձի» մէջ: Կան բաներ, որոնք հասարակութեան համար ոչ մի ինտերես չեն կարող ներկայացնել և այս պատճառով տպագրութեան երբէք չը պէտք է արժանի լինեն:

Օրինակ՝ պ. Սեւլիկի խորհուրդը բժշկապետ Յովհաննիսեանցին, որ նա Բօրժոմի իր պարտէզում այս կամ այն ծաղիկները տնկի, կարծեմ ուղիղ մասնաւոր նամակի նիւթ է...

Մօսկվա Ս. Դաղեանց